

Роланд Айзен

РОЛЬ СТРАХУВАННЯ У ТРАНСФОРМАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ (ДЕЯКІ ЗАГАЛЬНІ ЗАУВАЖЕННЯ)

Вступ

У наступні кілька років швидкий перехід колишніх соціалістичних країн до ринкової економіки і необхідні регулятивні реформи в країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЕ) стимулюватимуть розвиток і значне розширення ринків страхування.

Щоб вести мову про розвиток страхового сектора, спочатку потрібно розглянути макроекономічний рівень, або, іншими словами, фінансову стабільність економіки. Оскільки здорова макроекономічна і структурна політика – суттєвий фактор стабільності фінансової системи, вона зможе запобігти або щонайменше обмежити серйозний фінансовий дисбаланс, допоможе уникнути недосконалості коливання цін і недостатнього стимулювання.

В умовах дедалі більшої інтеграції економіки найімовірніше, що стабільності фінансового сектора можна досягнути за умови, коли ринки працюватимуть на основі конкуренції, професіоналізму і відкритості. Якщо

більшість країн, які розвиваються, відпо-відають моделі каузальності (причинності) розвитку (див.: Юнг, 1986), то особливу увагу слід приділити структурним, фінансовим і технічним обмеженням, що мають значний вплив на здатність страхових компаній до забезпечення. Головним чином, ці фактори зводяться до наявності невеликих за розміром місцевих ринків, недокапіталізації страхових компаній, нестачі відповідної експертизи і браку кваліфікованих працівників (див.: Outreville, 1996, Центральна Європа).

Щоб розкрити дані проблеми, стаття побудована таким чином: у першій частині подаються спостереження щодо ролі страхування в економіці, а в другій – деякі зауваження щодо структури страхових ринків у країнах Центральної і Східної Європи. Третя частина дає пояснення економічної вагомості страхування і чинників зростання страхування. Роль контролю та лібералізації ринків страхування розглянута у четвертій частині. П'ята частина містить підсумкові коментарі.

I. Роль страхування в економіці

I.1. Загальний огляд

Страхування можна розглядати як сектор, розвиток якого в більшості залежить від розвитку економіки загалом: воно обслуговує виробництво, споживання, розподіл товарів і послуг, грошовий та кредитний обіг, а також створення і збереження матеріальних та

фінансових ресурсів.

Проте дві сучасні тенденції змінюють роль послуг, а отже, і роль страхування в економіці. З одного боку, питома вага прямих затрат зменшується, а частка затрат, пов'язаних

із доставкою і наданням послуг, зростає. Більшість послуг виявляється у науково-дослідній, фінансовій діяльності, контролі якості, безпеці, логістиці, мережі розподілу, експлуатації, лізингу, управлінні відходами, переробці та ін. Вони служитимуть у перспективі, тому будь-яка більша частка затрат відображає ймовірне бачення майбутніх затрат, що відповідають «зворотному циклу» визначення ціни страхування (див.: Giarini, 1997. – С. 5).

З іншого боку, збільшення вразливості, що є результатом парадоксу, знову ж таки залежить від сучасної технології: чим більше технологічно розвинена система, тим вузчі допустимі межі помилок при функціонуванні і більші наслідки нещасних випадків чи поганого управління (там само. – С. 8). Саме тут є широке поле для діяльності страховиків – нечасті, зате з високим коефіцієнтом травматизму випадки. Контроль вразливості в промисловій, побутовій та соціальній сферах вимагає ефективнішого страхового забезпечення.

Обидві ці причини вказують на велике і дедалі зростаюче значення страхування у сфері управління ризиком послуг і управління ненадійними ситуаціями вразливого середовища. Ось чому добре відпрацьований страховий ринок відіграє важливу роль для економічного зростання і розвитку.

У сучасній ринковій економіці страхування сприяє економічному зростанню і розвитку принаймні у чотирьох різних напрямках, де кожен з них має свої дві лінії – стабілізацію і зростання, куди входять:

- розміщення ризику;
- накопичення капіталу;
- мобілізація фінансових ресурсів;
- управлінський контроль.

Високоєфективне розміщення ризику мінімізує затрати на операції і зменшує втрати завдяки швидкому залагодженню претензій та шляхом технічного контролю за витратами. Від обох цих функцій залежать зростання і стабільність економіки. Крім цього, оскільки страхування зменшує невпевненість особи, стає можливим вступ у ризикованіший, але більш прибутковий бізнес: особа отримує більше простору для дії, який вона може використати для додаткового ризику. Проте ця особа обирає даний ризик добровільно: завдяки страхуванню очікуваний дохід збільшиться, незважаючи на збільшення ризику, тому кінцевим результатом буде підвищення добробуту. Також бізнес працює з меншою непостійністю і ризиком банкрутства, що також сприяє більшій фінансовій та соціальній стабільності і, отже, економічному зростанню.

У кожному випадку страхування сприяє створенню фонду грошових коштів, воно діє як інструмент нагромадження, або накопичення, капіталу. Як правило, страхові внески сплачують заздалегідь, на початку страхового періоду; таким чином створюється фонд внесків, з якого виплачують упродовж року страхові відшкодування та покривають інші витрати. Крім цього, існують резерви на випадок катастроф і довготривалих страхових відшкодувань, ці фонди в середньому більші, ніж річні надходження внесків (коефіцієнт відтворення фондів, як правило, більший за одиницю; його можна розглядати як загальні інвестовані фонди на долар США річних надходжень). Тепер ці фонди можна задіяти на ринках капіталу. Беручи до уваги, що в особовому страхуванні (страхування життя і здоров'я, страхування від нещасних випадків) внески враховують «компонент збереження», або «віковий компонент», картина змінюється кардинально.

Інвестування цих фондів на ринках капіталу становить значну частину всього наявного капіталу, воно впливає на структуру і ліквідність ринків капіталу. Оскільки ці фонди існують постійно, вони сприяють зростанню стабільності економіки.

Крім функції накопичення, страхування також виконує функцію мобілізації капіталу. З одного боку, вона базується на «стимулі зберігання» різних продуктів страхування. У системі виплати пенсій з поточних доходів страхові внески розподіляються на цілий рік; з макроекономічної точки зору нема фонду капіталу (крім накопичення коштів, що автоматично відновлюються), але кожен застрахований особисто вважає свої внески вкладом у зберігання, що накопичується і формується для виплати ренти у майбутньому. В певному сенсі страхування вводить заощадження в обіг і спрямовує їх в інвестиції. Це сприяє економічному зростанню і розвитку. З іншого боку, завдяки страхуванню людина може забезпечити собі проживання на старість, а це, у свою чергу, може привести до збільшення заощаджень (так звана «гіпотеза досягнення мети»). Оскільки страхування веде до стабілізації потоку доходів особи (впродовж життя), це, таким чином, приводить до стабілізації макроекономічного потоку доходів.

Як правило, страхові внески встановлюються, виходячи з обсягу ризику, тобто для даної економічної вартості тим вищий страховий внесок, чим більша можливість ризику нещасного випадку. Це призводить не лише до розміщення оптимального ризику в значенні, що особа зможе пережити цей ризик при найменших затратах. Крім цього, цей

принцип застереження також веде до захоплення підприємця зменшити ризик, оскільки зменшення ризику обходиться дешевше, ніж його страхування. Ось чому страхування (так само, як банки і ринок капіталу) встановлює певний контроль над фірмами, який гарантує, що використані ресурси йдуть на найбільш продуктивну мету (зростання), а не витрачаються даремно (стабілізація). Більше того, за допомогою інформації про оцінювання фірм і проектів, страхування сприяє високоефективному накопиченню капіталу, оскільки страхові компанії позичальників та інвесторів забезпечують відомостями інших учасників ринку.

Розміщення ризику і функція розподілу страхування, а отже, контроль управління мають особливе значення, якщо взяти до уваги погіршення навколишнього середовища. Як правило, забруднення і надмірне використання навколишнього середовища – результат того, що товар, наприклад свіже повітря і во-

да, є суспільним благом (споживання) (згідно з теорією Поля Самуельсона).

Виробництво цих продуктів якраз є зразком «негативного спільного виробництва» індивідуального і суспільного товару. Оскільки в цьому виробничому процесі спостерігається деяка взаємозаміна, калькуляція потужності й енергії, враховуючи реальні ресурсні затрати і зовнішні ефекти, оподаткування і/або технічний контроль, а також збільшені права на приватну/соціальну власність, можуть призупинити погіршення зовнішнього середовища. У цьому випадку страхування може зіграти вирішальну роль. Оскільки окремі індивіди (громади, місцеві уряди) можуть подати скаргу на забруднювачів в організації, які забруднюють навколишнє середовище, з'являється стимул для здійснення страхування. Якщо страхові внески «прив'язані до ризику», це призводить до посилення аргументації на користь обов'язкового страхування навколишнього середовища.

1.2. Страхування в економіці перехідного типу

У соціалістичній командній економіці сектор страхування відіграє другорядну роль. Переважно виконання плану перебуває на першому місці, а потім уже приділяють увагу фінансовим і страховим операціям. Крім цього, у більшості соціалістичних країн сектор страхування був монополією держави. Щоб розбудувати ринкову економіку, кожна країна Центральної Європи мусить пройти процес перебудови. Важливіші результати – ті, що стосуються макроекономічного рівня: інфляція, податкова система, державні витрати, стабільність вітчизняної та міжнародної (відносно) цінової системи, конвертованість і

т.ін. Цей рівень особливо важливий для ефективного прийняття рішень з питань ведення і роботи підприємств.

Розглядаючи перспективи розвитку страхової галузі, найбільшого значення набуває зростання масштабів приватизації. У багатьох країнах Центральної Європи цей процес пішов значно вперед (див. рис. 1), особливо у питанні приватизації житла та створення приватних підприємств. Основною є і залишається проблема великих підприємств і конгломератів, які раніше перебували у власності держави..

Рис. 1. Приватизація (% від ВВП) окремих країн Центральної Європи у 1992 та 1995 рр.
(приблизні підрахунки ЄБРР).

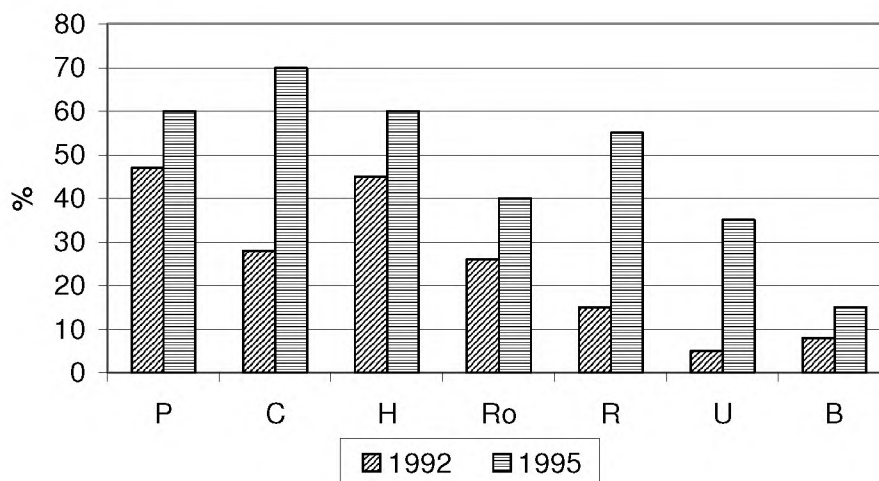
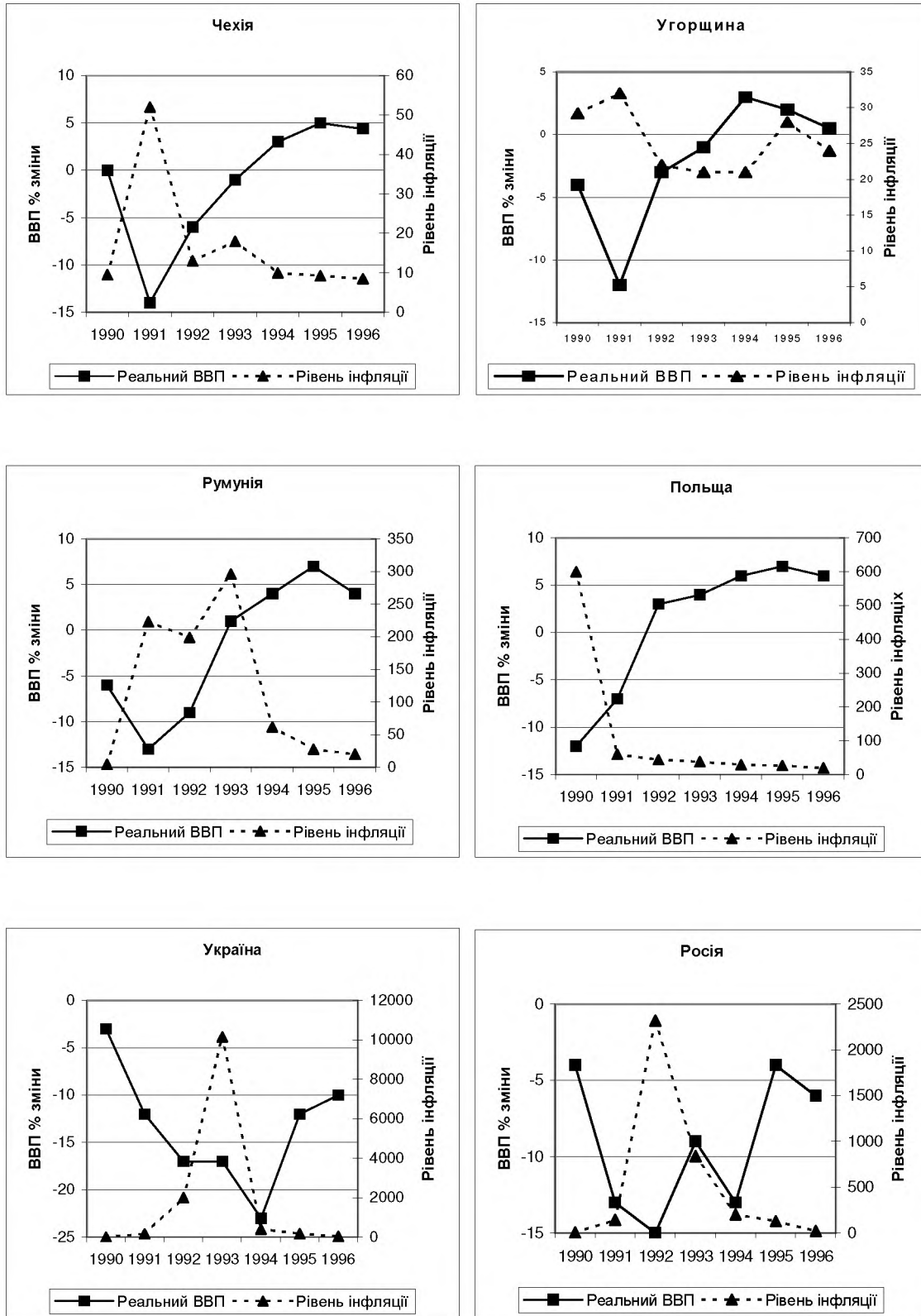

Рис. 2. Макроекономічні показники

Ref.: Stern (1997), p. 39; Fisher et al. (1997), p. 82; BMWI-Dok. (1997) no. 420.

Макроекономічна стабільність – обов'язкова передумова, що стимулює збільшення кількості та поліпшення якості інвестицій і є головним показником економічного зростання та підвищення життєвого рівня. Крім того, економічне зростання і стабільність – необхідні складові для процвітання галузі страхування. Зростання доходів, що спостерігається у всіх центральноєвропейських країнах, веде до зменшення потреби у страхуванні. Вплив інфляції на страхування залежить від стадії розвитку ринків капіталу і здатності страховиків використовувати ці ринки, щоб запропонувати продукти, які є «стійкими до інфляції». Страхування втрачає більшість своїх функцій для застрахованих, якщо вони не страхують свої реальні цінності.

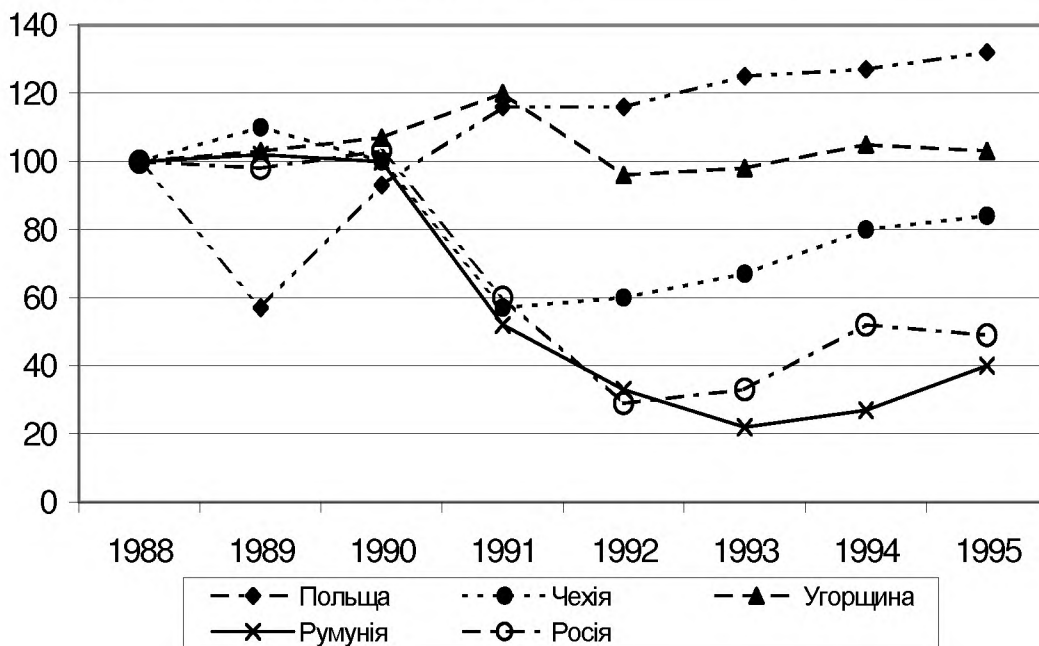
Після глибокої кризи становлення, що настала після розвалу економік колишніх соціалістичних країн, який характеризувався інколи різким падінням виробництва і гіперінфляцією (див. рис. 2), ми спостерігаємо після 1993 р. відродження більшості центральноєвропейських країн. Хибне коло падіння виробництва і доходів, зменшення попиту, що настало після падіння виробництва, вже розірване навіть для Росії та України. Також помітно знизилися темпи інфляції. Сподіваємось, що цей процес буде продовжуватися і в 1997 р.

II. Структура ринків страхування у центральноєвропейських країнах¹

З 1989 р. у центральноєвропейських країнах галузь страхування, як й інші галузі, зазнала значних трансформаційних процесів, що почалися з приватизації та демонополізації, тому очікуються подальші структурні зміни. Глибока криза регулювання і гіперінфляція вплинули на сектор страхуван-

ня більше, ніж на економіку. Загальне падіння обсягу страхових виплат було очевиднішим, ніж спад макроекономічної діяльності (див. рис. 3). У період відродження важливість страхування у ВВП зростає в більшості центральноєвропейських країн.

Рис. 3. Надходження страхових внесків (1988 = 100).

¹ В цій частині описані дані, опубліковані в Swiss-Re; cf. Swiss-Re (1997).

Структура попиту страхування має характерні риси страхування періоду планової економіки, але їх небагато. Головним є страхування не життя, а засобів пересування, цивільної відповідальності, власності та страхування від пожеж, які займають найбільшу частку (за винятком Росії та України, де ще й досі страхування цивільної відповідальності автомобілістів необов'язкове). Страхування життя переважно через низький рівень доходів у країнах Центральної Європи залишається недорозвиненим.

У більшості центральноєвропейських країн кількість страховиків зростає (див. табл. 1). Напевно, це належить до ефективніших ринкових структур, оскільки тиск щодо впровадження більш адаптованих до споживача послуг і розрахунків страхових премій відповідно до ризиків зростає. Табл. 1 подає огляд

кількості компаній у центральноєвропейських країнах, ринковий обсяг та ринкову частку. Незважаючи на демонополізацію і перехід до вільного ринку, ринкова частка державної страхової монополії все ще висока, але вона поступово знижується. Ця тенденція більше відчутна у всіх видах страхування, крім страхування життя. Цікаво, що демонополізація розвиненіша в Росії та Україні, ніж в інших країнах. Частково це пояснюється ще існуючою державною монополією, наприклад на страхування автомобілів у деяких країнах, тоді як частка закордонних домінуючих страховиків зростає. Порівняно із Західною Європою ця частка ще мала, за винятком Угорщини, де галузь страхування практично перебуває під іноземним контролем (див. табл. 1).

Таблиця 1. Характеристика ринків страхування деяких країн Центральної і Східної Європи (1995).

Країна	№ страхових компаній			Обсяг (Mio US-\$)	1 частка ²⁾		3 частка ³⁾		Зарубіжні ⁴⁾		Густота страхування (US-\$)	Проникнення страхування
	всього	L	NL		L	NL	L	NL	L	NL		
Польща (P)	41 ⁵⁾	13	28	1,824 (2,287)	95.8	60.6	100	82.8	5.2	2.9	47.30 (59.2)	1.96 (1.90)
Чехія (C)	34 ¹⁾	5	20	1,015 (1,268)	78.7	76.1	95	93.3	12.8	1.2	98.30 (123.1)	2.82 (2.84)
Угорщина (H)	14			894 (947)	41.0	50.6	87.6	80.8	100	96	88.00 (92.8)	2.27 (2.17)
Румунія (Ro)	43 ⁵⁾			104 (150)	(58.3)		(8.7)				4.60 (6.6)	0.34 (0.42)
Росія (R)	2745 ⁵⁾			3,483 (4,803)	(3.2)		(7.9)				23.50 (32.4)	1.26 (1.32)
Україна (U)	658			455 (-)							8.90 (-)	1.27 (-)
Білорусія (B)	87			25 (-)	(26.8)		(46.9)				2.40 (-)	0.49 (-)

¹⁾ 9 з цих компаній пропонують спільну політику.

²⁾ 1 частка – ринкова частка великої компанії.

³⁾ 3 частка – ринкова частка 3-х великих компаній.

⁴⁾ зарубіжні – частка компаній, які мають зарубіжних власників.

⁵⁾ дані за 1995 р.

NL – всі види страхування, крім страхування життя; L – страхування життя.

Джерело: Swis-Re, Sigma 8/1996.

Як зазначалось вище, загальна структура попиту показує домінування всіх видів страхування, крім страхування життя. Загалом у страховому бізнесі, де використовується всі види страхування, крім страхування життя, відбувся значний занепад страхових внесків. Однак з 1993 р. ця галузь почала відрод-

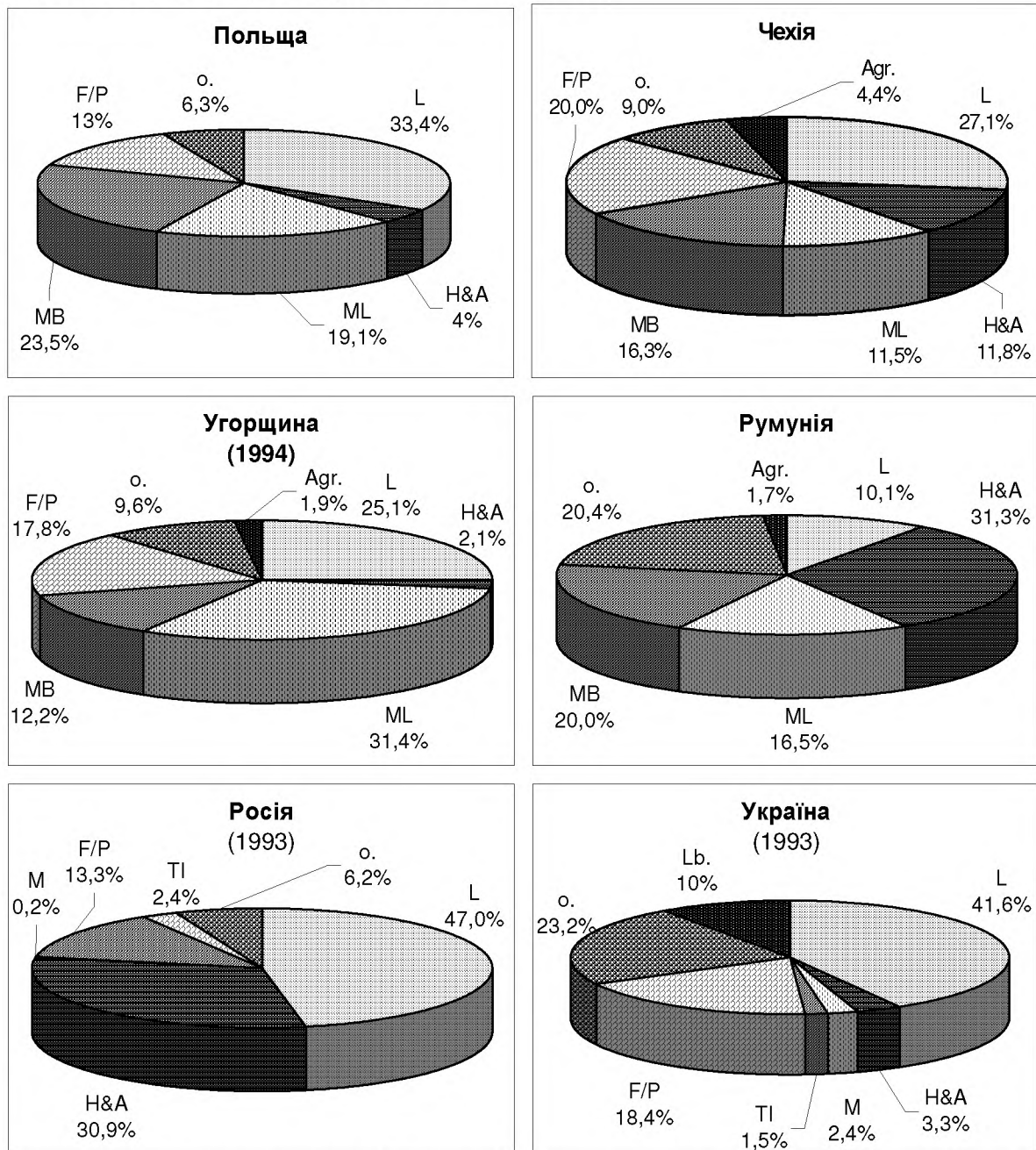
жуватися. Паралельно з відродженням макроекономіки всі види страхування, крім страхування життя, будуть також процвітати. Звичайно, на початку відбувся різкий спад в такому виді страхування, як сільськогосподарське. Це було спричинене не лише скасуванням обов'язкового страхування, а й

великою заборгованістю фермерів, які не могли сплачувати внески.

Великою мірою це пришвидшило розвиток нових галузей, особливо такого виду, як страхування транспортних засобів і відповідальність за транспортний засіб третьої сторони, які є майже у всіх країнах обов'язковими. Густота транспортного руху зростає, середня вартість транспортних засобів збільшується, а головне – крадіжки автомобілів стають явищем дуже поширеним. У

результаті приватизації зростає також попит на такі види страхування, як страхування майна і страхування від пожеж. Крім цього, ступінь відшкодування також зростає: відбулась зміна балансової вартості на відновну вартість. Більше того, страхування цивільної відповідальності, особливо відповідальності за випущену продукцію, набуває дедалі більшого значення. На рис. 4 показано подібності та відмінності країн Центральної і Східної Європи.

Рис. 4. Структура страхування (окремі країни УСС, 1995)

F/P – страхування майна від пожеж; L – життя; H&A – здоров'я і нещасні випадки; ML – відповідальність за транспортні засоби; MB – страхування транспортних засобів; Agr. – сільське господарство; TI – транзитне страхування; Lb. – цивільна відповідальність; о. – інші.

Такий вид страхування, як страхування життя, зазнав особливого впливу гіперінфляції. Поліси страхування життя, що існували за комуністичного режиму, були більшою мірою спрямовані на те, щоб абсорбувати надмірну купівельну здатність, не були проіндексовані і, таким чином, втратили свою вартість. Страхування життя потрібно було

розвивати заново, і вже в першій фазі цього розвитку виникло чимало проблем. Причиною цього було зменшення реальних доходів і проблем, що виникали у страховиків при забезпеченні реального оцінювання в умовах високої інфляції та великого безладу. Лише за стабільних і сприятливих макроекономічних умов ця ситуація може поступово поліпшити.

III. Деякі заходи щодо розвитку страхування і фактори, що пояснюють цей розвиток

Страхування – фінансова послуга, що належить до третьої галузі, тобто галузі обслуговування. Згідно з гіпотезою трьох галузей, розробленою Коліном Кларком (1940) та Жаном Фурастьє (1949), їх трактуванням попиту, розвиток страхового ринку великою мірою пов'язаний із валовим національним продуктом (ВНП). Тому для того, щоб передбачити майбутню значимість страхування, у швейцарському перестрахованні для більшості країн визначено два показники: густота страхування, яка обчислює кількість страхових внесків у доларах США, що припадає на душу населення, та проникнення страхування, яке обчислює співвідношення страхових внесків як частку ВВП та ВНП, що припадає на душу населення.

З одного боку, ці показники дають змогу зробити певні прогнози на майбутнє. Якщо припустити, наприклад, що страхові внески, які припадають на душу населення в Південній Кореї (у 1994 р. на рівні 1016,5 дол. США), наблизяться майже до рівня Японії (у 1994 р. – 4849,7 дол. США), то загальний дохід від внесків у Південній Кореї буде вдвічі більшим, ніж загальний дохід Німеччини. З іншого боку, ці показники також відображають структурні відмінності між страховими ринками різних країн, наприклад різний рівень важливості приватного страхування відносно до соціального.

Показники густоти страхування у країнах Східної і Центральної Європи коливаються від 245,6 дол. США – у Словенії, 47,3 дол. США – у Польщі, 23,5 дол. США – у Росії, до 2,4 дол. США – у Білорусі порівняно із показником 1577,9 дол. США – у Німеччині. Показники проникнення страхування в країни СЦЄ відносно низькі, у межах від 3,48% – у Словенії, 1,96% – у Польщі, 1,26% – у Росії, 1,27% – в Україні до 0,34% – у Румунії порівняно із показником Німеччини, що становить 7,00 (всі дані за 1994 р.) (див. табл. 1).

Якщо припустити, що гіпотеза 3-ох галузей правильна, то на рис. 5 відтворена картина за 1989 р., що спостерігалась у різних

країнах з розвиненими страховими ринками. Нахил лінії регресії становить 1,27. Країни Центральної та Східної Європи показано на рис. 6. Нахил лінії регресії становить 1,13 (R-квадрат 0,75), що вказує на те, що ці страхові ринки маленькі та менш розвинені. Однак це означає, що даним країнам також вигідне економічне зростання: 1% зростання економіки як цілого (у ВВП) може привести до зростання страхових внесків на 1,13%. Точнішу картину можна отримати після поділу страхових внесків на внески таких видів страхування, як страхування життя та інші види страхування. Ці результати відображені на рис. 7а та 7б. Нахил лінії регресії становить відповідно 1,06 і 1,31 (при цьому R-квадрат становить 0,72 і 0,71), що свідчить про сильну значимість такого виду страхування, як страхування життя. Проте картина майбутнього може бути яскравішою: економічні реформи привели до суттєвого скорочення показників інфляції, що відбуватиметься і надалі, а це, у свою чергу, сприятиме не лише розвитку такого виду, як страхування життя, а й всіх інших видів страхування.

Ця (як часто її називають) еластичність доходу – надзвичайно важливий економічний показник з точки зору попиту. Однак такий погляд надто суб'єктивний, особливо якщо ми розглядатимемо страхування як фінансову послугу. Одним з найцікавіших питань у теорії розвитку є те, який сектор – фінансовий чи реальний – приведе до динамічного процесу економічного зростання. У принципі існують два можливих зразки каузальних (причинних – *пер.*) взаємовідносин між фінансовим розвитком та економічним зростанням. У першому випадку економічне зростання веде до розширення фінансової системи. Ми можемо назвати це випадком, до якого привело зростання попиту: оскільки реальний сектор економіки розвивається, відбувається збільшення попиту на різні фінансові послуги, і цей попит пасивно задовольняє фінансовий сектор. У другому випадку розширення фінансового сектора відбувається раніше за зростання попиту на послуги.

Шляхом спрямування дефіцитних ресурсів від переважно невеликих заощадників до великих інвесторів згідно з відносними показниками прибутку фінансовий сектор веде до реального економічного зростання. Отже, ми можемо назвати це випадком, що приводить до зростання пропозиції. Як стверджував

Юнг (1986), у країнах, що розвиваються, спостерігається схема «зростання пропозиції» частіше, ніж схема «зростання попиту». Можна також побачити, що країни з показником ВВП, який є вищим за середній, доволі часто зараховують до країн, в яких спостерігається схема «зростання пропозиції».

Рис. 5. Економічний розвиток і страхування

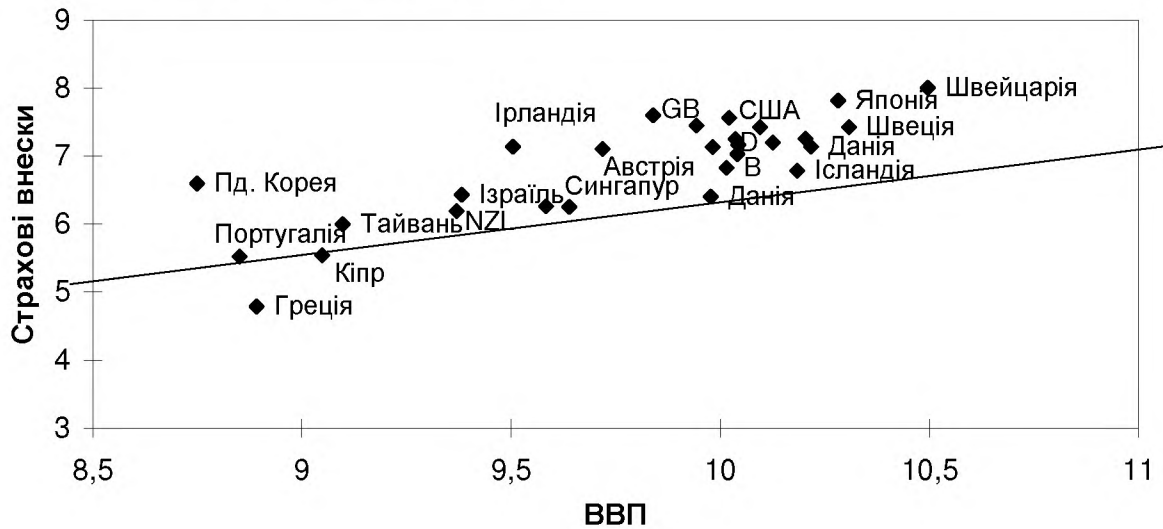
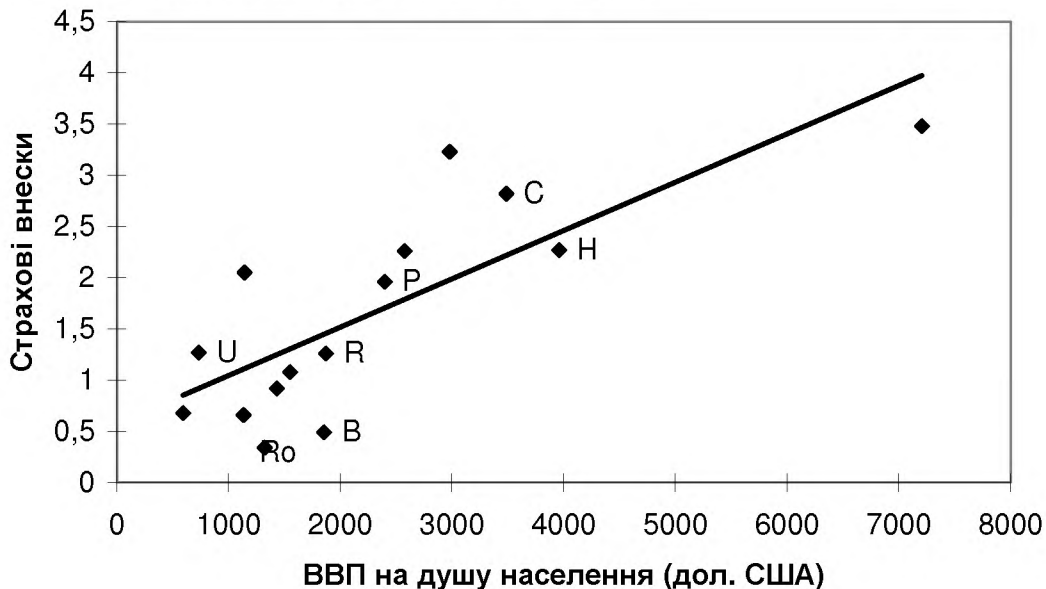

Рис. 6. Економічний розвиток і страхування (країни ЦСЄ).

Р – Польща, С – Чехія, U – Україна, H – Угорщина, R – Росія, В – Білорусь, Ro – Румунія

Рис. 7а. Страхування життя/ВВП (в %) і ВВП/на душу населення

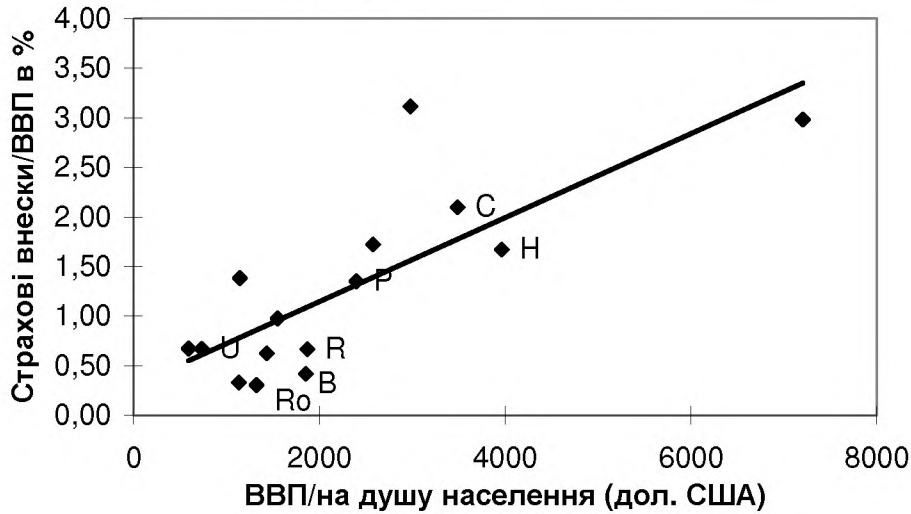
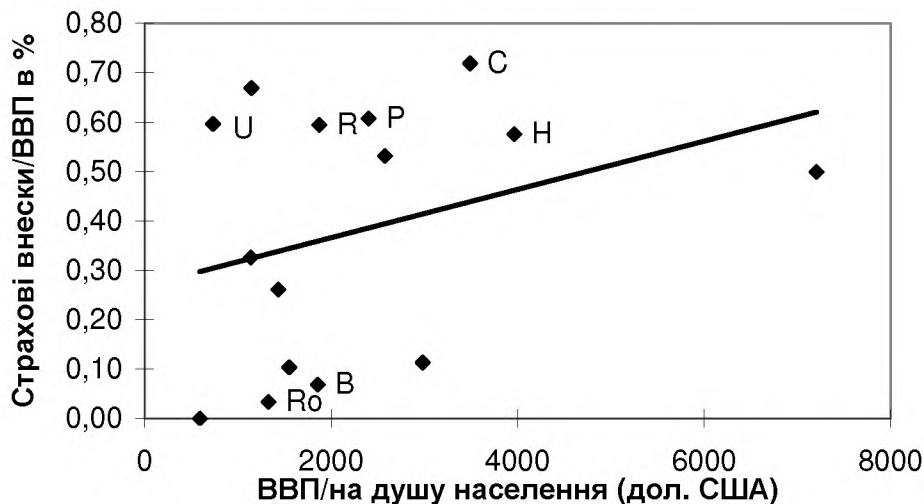

Рис 7б. Страхові внески/ВВП (в %) і ВВП/на душу населення

P – Польща, С – Чехія, U – Україна, H – Угорщина, R – Росія, В – Білорусь, Ro - Румунія

Інколи буває дуже небезпечно порівнювати, але коли у більшості країн, що розвиваються, спостерігається схема каузального «зростання пропозиції», то особливо увагу варто приділити фінансовому розвитку країн з перехідним типом економіки. У країнах з ринковою економікою центральне місце належало фінансовим інституціям, тоді як у країнах з плановою економікою їх взагалі не було. На цьому особливо наголошували Зеціні (1997, С. 24) та Стерн (1997, С. 47). Функції фінансових інституцій – «абсолютна основа ринкової економіки» (Стерн, С. 47). Проте фінансовий розвиток був «одним з найвразливіших місць стратегії перехідного періоду

більшості країн, в яких відбуваються реформи» (Зеціні, 1997, С. 24). Таким чином, Зеціні дотримується думки про необхідність «здійснення ряду структурних змін» (С. 25) «для того, щоб створити необхідні загальні умови для перетворення пасивних кредиторів, скажімо банки, в інституції, здатні сприяти високоефективному розміщенню кредитів». Це передбачає, що особливо увагу слід приділити структурним, фінансовим і технічним стримуючим факторам, що суттєво впливають на можливості пропозиції страховиків. Як зазначалося, цими факторами переважно є невеликі розміри місцевих ринків (крім Росії), недостатність капіталу в страхо-

вих компаній, брак достатнього рівня експертизи та обмаль кваліфікованого персоналу (див.: Аутревіль, 1996).

Кількісні заходи як фінансового, так і економічного розвитку країни є ще недосконалими. Такий розвиток передбачає на доволі високому рівні і/або є багатовимірним. Вимір фінансового розвитку особливо суперечливий через те, що країни відрізняються за своїм інституційним оточенням і мають зовсім різні фінансові структури. Найліпший спосіб вирішити ці проблеми – найняти професіоналів з різних галузей для фінансового розвитку. З одного боку, можна використати «коефіцієнт валюти», який визначають як співвідношення валюти до вузького визначення грошей (M1), суми валюти і депозиту попиту. Цей коефіцієнт вимірює «складність» фінансової структури. Зменшення коефіцієнта валюти супроводжуватиметься реальним економічним зростанням. З іншого боку, можна використати «коефіцієнт монетизації» для вимірювання фінансового розвитку; його визначають як співвідношення M2, дещо ширшого визначення грошей та номінального ВВП. Коефіцієнт монетизації визначають для того, щоб показати реальний розмір фінансового сектора економіки, що зростає, тобто чим вищий рівень розвитку економіки, ти нижча вагомість M1 (джерело ліквідності). Очікується, що цей коефіцієнт з часом збільшуватиметься, якщо фінансовий сектор розвиватиметься швидше, ніж реальний. Ці два коефіцієнти, взяті разом, – запорука кількісного і якісного розвитку фінансового сектора економіки.

У теорії економічного зростання роль інвестицій подвійна. З одного боку, інвестиції використовують для того, щоб постачати новим працівникам капітал, зберігаючи при цьому стабільним показник капіталу, який припадає на одного працівника. Це називають «розширенням капіталу». З іншого боку, інвестиції використовують для збільшення показника капіталу, що припадає на одну людину, так зване «поглиблення капіталу», або «інтенсивність капіталу». Якщо розглянути це з точки зору фінансового сектора, взаємовідношення між грошима (чи страховими внесками) і показником ВВП вимірює «фінансове (чи страхове) розширення», тоді як коефіцієнт монетизації вимірює «фінансове поглиблення», зростання фінансового сектора, взаємопов'язане з реальною економікою. Тому для того, щоб охарактеризувати роль і важливість страхування у межах фінансового розвитку, ми використаємо (див.: Аутревіль, 1996) взаємозв'язки між проникненням страхування (дохід від страхових внесків щодо ВВП) та «фінансовим поглибленням» («великі гроші» щодо ВВП). Цей взаємозв'язок можна назвати «інтенсивністю страхування». На рис. 8а показано взаємозв'язки між різними країнами Латинської Америки, а рис. 8б – між країнами ЦСЄ. Однак, як показують рис. 8а і 8б, ці взаємозв'язки сильніші для країн ЦСЄ (R-квадрат становить 0,13) порівняно з країнами Латинської Америки (R-квадрат дорівнює 0,44). Поясненням цього є різні причини. Проте найочевиднішою є та, що для країн ЦСЄ показник M2 має гіршу якість.

Рис. 8а. Інтенсифікація страхування в Латинській Америці

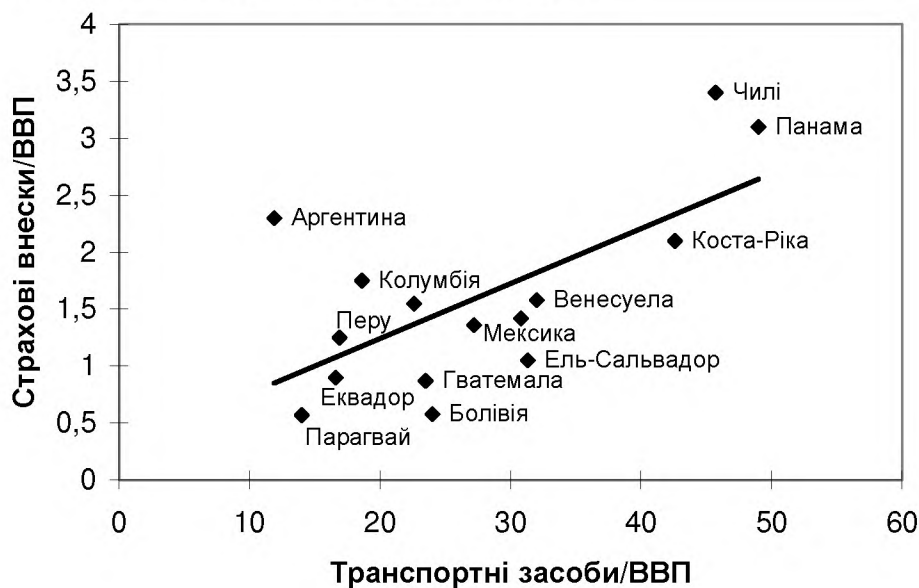
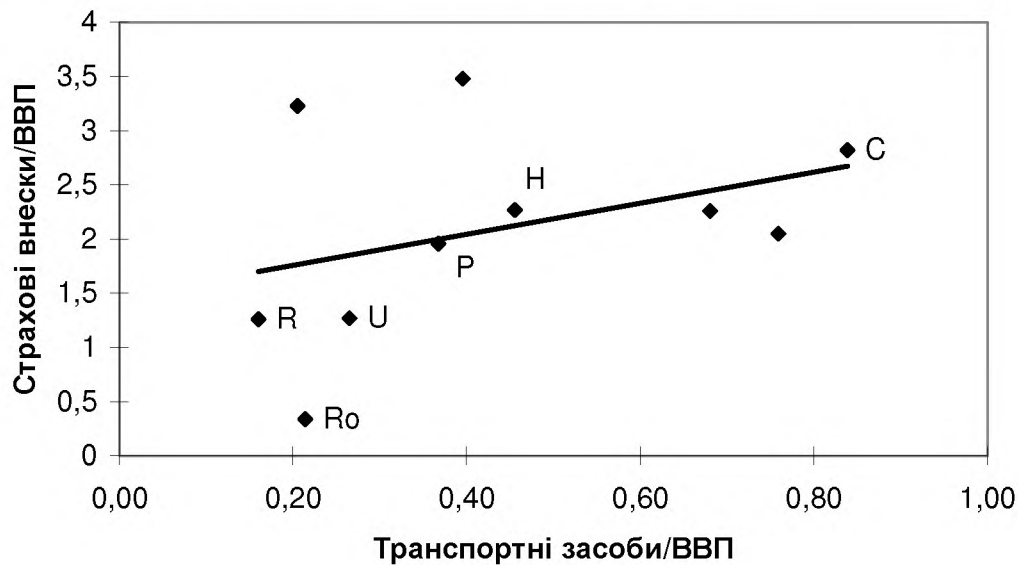

Рис. 86. Фінансовий розвиток і страхування («інтенсифікація страхування»)

P – Польща, C – Чехія, U – Україна, H – Угорщина, R – Росія, B – Білорусь, Ro - Румунія

IV. Роль контролю / регулювання і лібералізації

Щодо ринків капіталу і небанківських фінансових інституцій, то більшість країн Центральної і Східної Європи дотримувались ліберальних підходів. У цьому нерегульованому середовищі ринки капіталу розвинулися з надзвичайною швидкістю. Можливо, такий підхід виправданий необхідністю збільшення фінансових ресурсів підприємств, не залучаючи банківську систему, а також полегшення процесу приватизації. Проте, незважаючи на те, що ринки капіталу зіграли позитивну роль інструменту залагодження державного боргу, вони ще не стали основним джерелом фінансів підприємств переважно через недостатньо сприятливе середовище для участі в ринку (Зеціні, 1997, С. 26). Особливе посилення робиться на невідповідну інформацію користувачів цих ресурсів, на ринкову інфраструктуру, яка все ще розвивається, на обмежене коло інвесторів, державні збереження, що витісняють інші фінансові інструменти, і на нестабільне макроекономічне середовище.

Однак банки, страховики та інші небанківські фінансові посередники, як і фінансові ринки, повинні дотримуватись законів та принципів регулювання усіх країн. Оскільки страхування для того й існує, щоб представляти громадські інтереси (Аутревіль, 1996, С. 580), воно, як і банки та інші фінансові служби, має значною мірою підпорядковуватися громадському контролю.

Такою є природа контингентної служби та «інверсійного виробничого циклу», чим пояснюється той факт, що страховий контроль визнаний і прийнятий майже в усіх країнах. Як регулювання застосовується на практиці, як воно посилюється – не менш важливо, ніж вимоги на папері. Тому не дивно, що Зеціні (1997, С. 26) доходить висновку, що «прогалину, яка виникла між фінансовою лібералізацією і високоефективним застосуванням розумного регулювання, необхідно заповнити здатністю контролю всіх фінансових інституцій. За його відсутності найімовірніше, що саме фінансова система стане найвразливішим місцем для фінансової кризи і це може підірвати перспективи економічного зростання». Працюючи над цим завданням, уряд повинен призвести у відповідність переваги конкуренції і вимоги до безпеки та конфіденційності, що забезпечить ефективність роботи всієї системи.

У більшості країн ЦЄ існують високо-ефективні й оперативні закони, що підтримують галузь страхування і створені на зразок законів Європейського Союзу. Відповідний контролюючий орган повинен бути адекватно автономним, незалежним та компетентним. Безпечність та міцність інституцій мають бути першочерговою метою регуляторних органів. Подальшою метою контролюючих органів повинен стати захист застрахованих осіб від

шахрайства та банкрутства, поліпшення якості й доступності страхових послуг та зменшення ролі страхового сектору як інституційного інвестора економіки (див.: Аутревіль, 1996, С. 582). Таким чином, розумне регулювання не обмежується фінансовими формулюваннями. Неправильна політика, невідповідні показники та неадекватні дії і діяльність агентів та брокерів – усе це може призвести до банкрутства» (С. 583).

Приклад ЄС показує, що такий нагляд можливий також у тому випадку, коли страхова компанія не є визнаною на певній території. Що необхідно зробити – це отримати гарантії від регуляторних органів країни, де страхова компанія визнана. Взаємне визнання ліцензійних органів та органів нагляду поступово приведе до усунення існуючих бар'єрів для вступу на ринок.

Досвід Чилі після лібералізації (1980 р.) служить переконливим аргументом щодо доцільності регулювання страхування. Він є також добрим прикладом впливу зміни систе-

ми соціального захисту, яку потрібно здійснити у країнах ЦЄС. У своїй статті (Айзен, 1996) ми розкриваємо необхідність та шляхи зміни системи соціального захисту. З погляду Світового банку (див.: Світовий банк, 1994) приватна частка від пенсійного доходу має бути збільшена. Це відкриє нові можливості перед таким видом страхування, як страхування життя. Політика особового страхування життя (як і пенсійного за місцем праці) є добрим доповненням до схеми соціального страхування, що ґрунтується на системі виплати пенсій із поточних фондів. Крім регулювання демографічної ситуації, вона сприяє нагромадженню приватних заощаджень та послаблює недостатність капіталу в усіх країнах ЦЄС. Однак, як уже було зазначено, існує необхідність запровадження розумного регулювання навіть перед тим, як дати змогу ринкам розвиватися. У поєднанні зі стабільним макроекономічним оточенням фінансова лібералізація найімовірніше приведе до підвищення рівня фінансової стабільності.

V. Висновки

Процес переходу соціалістичних країн ЦЄС від планової економіки до ринкової здається вже добре налагодженим та безповоротним. Постійний прогрес макроекономічної стабілізації та економічне зростання у цих країнах значно змінює оточення, в якому діяли б страхування та фінансові посередники. Крім цього, подальша приватизація навіть великих підприємств відкриває нові можливості для такого виду страхування, як страхування майнової відповідальності. На щастя, зростатимуть також ринки капіталу, і функціонуватимуть вони без проблем, що є надзвичайно важливим для страхування життя. Для того, щоб забезпечити виплату довготривалих скарг, особи, які займаються страхуванням життя, великою мірою залежать від проіндексованих відповідно до інфляції інвестицій. Ситуація у секторі страхування життя є сприятливішою, оскільки майбутнє соціального страхування постійно змінюється.

Структурні зміни також відбуватимуться і в страховій галузі. За умови запровадження нових законів щодо страхування там, де це потрібно, і створення високоефективних органів з нагляду та регулювання, концентрація цих ринків, перш за все, за рахунок існуючих державних монополістів зменшуватиметься. Бенефіціаріями стануть новостворені страхові

компанії. Частка іноземних компаній також може зрости. Однак недокапіталізація деяких страхових компаній може призвести до їх банкрутства.

Питання полягає вже не в тому, сприяти розбудові страхової галузі чи ні. Заснування страхових компаній вже відповідає стимулюючим чинникам комерційної прибутковості. У майбутньому проблеми можуть виникнути через такі фактори, як недокапіталізація, брак необхідного нагляду і/або страхового законодавства, та неадекватні рівні технічного досвіду. Останніх два пункти стосуються необхідності професійного навчання в галузі страхової освіти. Можна сказати, що найціннішою перевагою страхової компанії є ноу-хау свого персоналу. Однак загальна освіта є державною і має чимало зовнішніх факторів, тому фірми не підготовлені до фінансового навчання та практики. Це і має стати завданням для держави чи організації, яка може видавати спеціальні сертифікати, що, в свою чергу, змусило б раціональні підприємства погоджуватися ділити затрати на отримання професійної кваліфікації у спеціальних інститутах та за допомогою спеціальних програм. Ці інститути можуть також забезпечити необхідною освітою та практикою контролюючі органи.

Література

Clark, Colin (1940), *The Conditions of Economic Progress*, London et al. (Macmillan), 3rd ed. 1957.

Eisen, Roland (1992), *Versicherungsmäßige Lösungsmodelle für Umweltprobleme in ökonomischer Analyse (Insurance as a Solution to Environmental Problems – An Economic Analysis)* in: Gerd R. Wagner (ed.), *Ökonomische Risiken und Umweltschutz*, München (Vahlen Publ.), 67–84.

Eisen, Roland (1996), *Reforming Social Security in a Transition Economy – European Examples for Ukraine*, in: Roland Eisen et al. (eds), *The Problems of Economic Integration of Ukraine into the European Union: Theory and Strategy*, Second Issue, Ternopil (TANE), 24–31.

Fourastié, Jean (1949), *Le Grand Espoir du XXe Siècle*, Paris (Presses Universitaires de France).

Giarini, Orio (1997), *Economics, Globalisation and Insurance*, in: *Lettre d'information* No. 152, Geneva (Geneva Association).

Jung, Woo S. (1986), *Financial Development and Economic Growth: International Evidence*, in:

Economic Development and Cultural Change, vol. 34, 333–346.

Outreville, J. François (1996), *Trade in Insurance in the Central-America Common Market*, in: *The World Economy*, vol. 19 (No. 5, Sept.), 575–593.

Swiss Re (1996), *The Insurance Industry in Eastern Europe: A Growth Industry on the Way Towards Market Structures*, Sigma No. 8, Zurich.

Stern, Nicholas (1997), *The Transition of Eastern Europe and the Former Soviet Union: Some Strategic Lessons from the Experience of 25 Countries over Six Years*, in: Salvatore Zecchini (ed.), *Lessons from the Economic Transition*, Dordrecht et al. (Kluwer Acad. Publ.), 35–57.

World Bank (1994), *Averting the Old Age Crisis, Policies to Protect the Old and Promote Growth*, A World Bank Policy Research Report, Washington/D.C. (IBRD, World Bank)

Zecchini, Salvatore (1997), *Transition Approaches in Retrospect*, in: Salvatore Zecchini (ed.), *Lessons from the Economic Transition*, Dordrecht et al. (Kluwer Acad. Publ.), 1–34.